

20 JAAR ZANDHAGEDISSEN TELLEN

Antje Ehrenburg & Ingo Janssen

Afbeelding 1. Zandhagedis, mannetje
(Vincent van der Spek)

In de AWD worden sinds 1993 Zandhagedissen gemonitord. Na bijna twintig jaar is het hoog tijd om de balans op te maken. Hoe gaat het met de Zandhagedissen?

DE ZANDHAGEDIS

De Zandhagedis (*Lacerta agilis*) is een hagedis met variabele tekening, met een lengte tot 20 cm. Opvallend zijn de groene flanken van de mannetjes in de paartijd (afbeelding 1). De soort komt in ons land vooral voor in de duinen en op heideterreinen op hogere zandgronden in Oost-, Midden- en Zuid-Nederland. Het leefgebied wordt gekenmerkt door kleinschalige overgangen tussen vegetatietypen. De koudbloedige Zandhagedis komt voor op snel opwarmende droge zandgronden met een relatief lage vegetatie, vaak op zuidhellingen of in de luwte aan de zanderige zuidkant van struwelen. Bij te grote warmte zoeken ze verkoeling in de beschutting van dichtere vegetatie. Daarnaast is open, vergraafbare grond van belang voor de ei-afzet.

De Zandhagedis staat op de Rode Lijst van bedreigde reptielen als "kwetsbaar" en is strikt beschermd in de Flora- en faunawet. Ook heeft deze soort een beschermingsstatus in de Conventie van Bern en in de Europese Habitatrichtlijn. Bedreigingen in Nederland zijn habitatvernietiging, het dichtgroeien van geschikte (voortplantings)habitats en op sommige plaatsen ook een te intensief of grootschalig beheer.

2500 MANUREN

In Nederland worden Zandhagedissen tussen maart en september op ruim driehonderd trajecten gevolgd. Dit gebeurt aan de hand van een vaste telmethode, langs vaste trajecten. De gegevens worden door de stichting Reptielen, Amfibieën en Vissen Onderzoek Nederland (RAVON) verwerkt, waarna het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS) indexen berekent. In de AWD worden ze sinds 1993 gemonitord. Verspreid over de AWD zijn met de Universiteit van Amsterdam op geschikte plekken 28 plots

van een hectare uitgezet. 14 plots worden regelmatig geteld, de overige 14 onregelmatig (afbeelding 2). Sinds de start van de monitoring zijn in de AWD 1436 bezoeken afgelegd. Dat zijn zo'n 2500 manuren! Het landelijke Meetnet Reptielen ging in 1994 officieel van start. Voor dit artikel is daarom de dataset vanaf 1994 gebruikt.

Afbeelding 2. Telplots in de AWD.
(kaart: Gemeentewaterleidingen 1994)

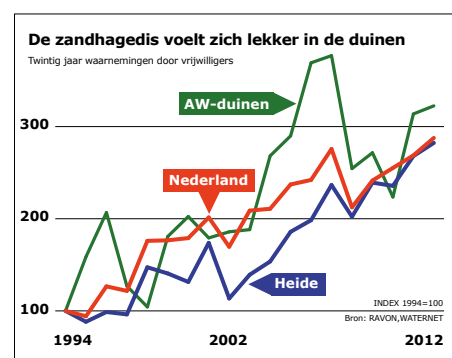
Afbeelding 3. Index Zandhagedis van 1994-2012 in Nederland, de binnenlandse heides en de AWD (grafiek: Huib Koel)

RESULTATEN

Tijdens de monitoring van de plots zijn tijdens de 1436 bezoeken 8045 (sub)adulte en 740 juveniele hagedissen waargenomen. Bij 343 bezoeken (24%) werd geen enkel exemplaar (adult of juveniel) waargenomen. In ruim driekwart van de bezoeken wordt dus minstens één Zandhagedis waargenomen. Het grootste aantal adulte Zandhagedissen tijdens één telronde is 51. In de AWD worden juvenielen vanaf begin augustus gezien. Ze lijken de laatste jaren eerder te worden waargenomen: in de beginperiode meestal na half augustus, maar sinds de eeuwwisseling in de eerste helft van deze maand.

TREND POSITIEF

De door trend laat sinds de start in 1994 een toename zien (afbeelding 3). Als we de trend in de AWD vergelijken met populaties in het binnenland en voor geheel Nederland, dan valt op dat de trends (net als elders in de duinen) in de AWD sterker toenemen dan in het binnenland. Na een dip in 2008, die in de AWD groter bleek dan elders, zet de positieve trend door, zowel in de duinen als in het binnenland.

Lees verder op de volgende pagina.

20 JAAR ZANDHAGEDISSEN TELLEN Vervolg pag. 3

Er zijn binnen de AWD delen die minder geschikt zijn als leefgebied, maar die zijn dat al jaren. Er zijn de afgelopen jaren ook delen ongeschikter geworden, met name door toename van Amerikaanse vogelkers (*Prunus serotina*). Ook zeer grootschalige ingrepen in het landschap zoals plaggen van grote oppervlakten zijn minder gunstig, omdat dan langere tijd geen enkele schuilmogelijkheid meer is. Maar over het algemeen is de afwisseling in vegetatiestructuur in de AWD groot en daarmee voor Zandhagedissen geschikt. Tijdelijk ongeschikte habitats kunnen altijd weer herbezet worden door de Zandhagedis, want binnen de AWD zijn geen grote, onoverkomelijke barrières aanwezig. Andere gunstige ontwikkelingen van de laatste jaren zijn stijgende temperaturen, toenemende aandacht van Waternet voor de Zandhagedis en bestrijding van Amerikaanse vogelkers. Toenemende aantallen damherten zorgen voor kleine paadjes, begrazing en zandige plekken.

DISCUSSIE

De toename van de Zandhagedis in de AWD en de rest van Nederland is waarschijnlijk het gevolg van een combinatie van factoren, zoals verbeterd beheer en warmere zomers.

In samenwerking met het CBS is deze zogenaamde trefkans ook gecorrigeerd. De trend is dan iets minder positief, maar er is dan nog altijd sprake van een matige toename. De juvenielen van de Zandhagedis lijken in de AWD de laatste jaren eerder te verschijnen, maar hier liggen te weinig waarnemingen en bezoeken aan ten grondslag om dit daadwerkelijk toe te kunnen schrijven aan klimaatverandering. De Zandhagedis blijft ondanks de positieve trend een kwetsbare soort die het beschermen meer dan waard is!

Dit artikel is een bewerking van een uitgebreidere versie die verscheen in het tijdschrift *Ravon* 52, jaargang 16, nummer 2, maart 2014

Met dank aan alle vrijwilligers die in de AWD Zandhagedissen hebben geteld. Antje Ehrenburg is zelfstandig ecooloog en op vrijwillige basis coördinator van de zandhagedissentellingen in de AWD. Ingo Janssen werkt bij Ravon.

Luister ook naar het [radio-interview](#) dat Antje met Vroege Vogels had over de zandhagedissen in de AWD.

Afbeelding 4. Zandhagedis, vrouwtje (Vincent van der Spek)

GRIEZELLEN IN DE AWD

Sander Aldershof

Tijdens een wandeling langs het Noordoostkanaal op 2 juni zag ik een Gewone pad met een nogal gruwelijk aanzicht (afbeelding 1 en 2).

Het beestje was namelijk zijn neus kwijt. In de holte waar voorheen de neus aanwezig was, zag ik diverse maden. De pad had last van de Groene paddenvlieg.

De Groene paddenvlieg is een insect met een nogal bijzondere levenscyclus. Die begint wanneer een volwassen vlieg eitjes legt, meestal op de huid van een pad. Dat doen ze op de rug of op de flanken, zodat de pad ze niet zomaar kan afvegen. Maden zijn ook wel aangetroffen op andere amfibieën zoals groene kikkers. Vermoed wordt dat de eitjes op de ruwe huiden van padden beter blijven zitten dan op de gladde kikkerhuiden en dat kikkers ook beter in staat zijn om de eitjes van hun lijf af te wrijven (Raaijmakers, 2014). Wanneer de eitjes op de pad uitkomen, kruipen de maden naar de neusholte. In de neusholte eten ze het zachte weefsel op. Vervolgens werken zich langzaam richting de hersenen.

Afbeelding 1

Afbeelding 2

Zodra de pad sterft, kruipen de maden de grond in om te verpoppen. Na een paar weken ontstaat er zo een nieuwe generatie van de Groene paddenvlieg. Een geïnfecteerde pad heeft vaak afwijkend gedrag. Hij zal minder snel beschutting opzoeken wanneer iemand langs loopt en wordt daarom sneller opgemerkt door wandelaars. Mocht u zelf een geïnfecteerde pad tegenkomen, maak dan een foto en geef hem door op waarneming.nl of telmee.nl, of mail naar vincent.van.der.spek@waternet.nl. Er is namelijk nog maar weinig bekend over deze vlieg.

Sander Aldershof loopt stage bij Waternet. Hij studeert Toegepaste Biologie aan CAH Videntum Hogeschool

BRONNEN

Website Natuurbericht

<http://www.natuurbericht.nl/?id=4347>

Raaijmakers, T., 2014. Een groene kikker met een paddenparasiet. *Ravon* jaargang 16, nummer 2.

LITERATUUR

Brandjes, G.J. & A. Groenveld, 1995.

Biotoopvoorkoor van de Zandhagedis (*Lacerta agilis*) in de Amsterdamse Waterleidingduinen.

De relatie tussen het voorkomen van de Zandhagedis en zijn omgeving (landschaps-, vegetatie- en structuurtype). Afdeling Herpetologie van het Instituut voor Systematiek en Populatiebiologie Universiteit van Amsterdam.

Creemers, R.C.M., J.J.C.W. van Delft, A. Barendregt & M. Schouten, 2009. Herpetofauna in het Nederlandse landschap. In: Creemers, R.C.M. & J.J.C.W. van Delft (RAVON)(redactie), 2009.

De amfibieën en reptielen van Nederland. Nederlandse Fauna 9. Nationaal Natuurhistorisch Museum Naturalis, European Invertebrate Survey-Nederland, Leiden.

Dijkgraaf, N.R.J. & M.H.P. Schils, 2000. Onderzoek naar de homerange van de Zandhagedis (*Lacerta agilis*) in de Amsterdamse Waterleidingduinen. Stageverslag Diermanagement Van Hall Instituut Leeuwarden. Uitgave Gemeentewaterleidingen Amsterdam.

Ehrenburg, A. 2013. Ecologisch advies populatie Zandhagedis in de Amsterdamse Waterleidingduinen, in kader van project 'Herontwikkeling De Zilk'. Ecologisch adviesbureau Antje Ehrenburg, maart 2013.

Roos, R., 2004. Opgewarmd Nederland: klimaatverandering, natuur, water, landbouw, effecten, aanpak. Uitgave Stichting Natuurmedia, Uitgeverij Jan van Arkel en Stichting Natuur en Milieu.

Smit, G.F.J. & A. Zuiderwijk, 2003. Handleiding voor het monitoren van reptielen in Nederland. Derde herziene druk. RAVON Werkgroep Monitoring, Amsterdam & Centraal Bureau voor de Statistiek, Den Haag.

Strien, A. van, A. Zuiderwijk & A. Groenveld, 2001. Trendy Zandhagedissen: schijn of werkelijkheid? *Nieuwsbrief Meetnet Reptielen* 21: 5-6.